

КЪМ ВЪПРОСА ЗА ИДЕНТИЧНОСТТА НА ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР И ЦАР СИМЕОН

ЕМИЛ АЛЕКСАНДРОВ

През 1927 г. Васил Златарски обоснова схващането си, според което името на Черноризец Храбър — автор на старобългарската апология на Кирило-Методиевото дело „За буквите“, е всъщност псевдоним на цар Симеон (893—927)¹. Това становище е обсъждано по-късно от някои учени, които са го оспорвали или изтъквали положителните му страни, без да го смятат за напълно доказано. През 1975 г. Стефан Гечев се опита да подкрепи доста решително тезата на Златарски, като привлече за това нова аргументация², призната за основателна от някои изследователи, но въпросът продължи да бъде открит.

Целта на настоящата статия е да анализира цялостно доказателствата в полза и против разбирането за идентичността между Черноризец Храбър и цар Симеон и изложи нови аргументи по този въпрос, като се опита да го придвижи към неговото научно разрешение. В статията се изхожда от убеждението, че проблемът е тясно свързан с оценката на Симеоновия Златен век на българската средновековна книжнина и държава, с ролята и мястото на българската средновековна цивилизация, с мащаба на създадените от нея ценности.

Научните схващания за личността на Черноризец Храбър се разделят на две основни групи. Едните приемат, че Храбър е лично име (повечето смятат, че думата „черноризец“ не е част от името, защото в дошлите до нас преписи на апологията е написана с малка буква), а другите — че е псевдоним, зад който се крие определена историческа личност.

Привържениците на мнението, че Храбър е лично име, са Й. В. Ягич, К. Иречек, Фр. Миклошич, Ив. Дуйчев, П. Динев, В. Киселков, Ив. Снегаров, Ив. Дуриданов, К. Куев и др.³ Основният им аргумент е, че няма убедителни доказателства Храбър да е псевдоним на историческа личност и затова трябва да се приеме, че е име. Така Куев пише, че този въпрос „не е лек за разрешение и при днешното състояние на науката той не може да

¹ В. З л а т а р с к и. Кой е бил Черноризец Храбър? — История на българската държава през средните векове (притурка № 14). Т. I. Ч. 2. С., 1971, 820—829.

² С т. Г е ч е в. Към въпроса за авторството на Храбровата апология. — Литературна мисъл, 1975, № 4, 87—101.

³ Й. В. Я г и ч. Рассуждения южно-славянской и русской старины о Церковно-славянском языке. — В: Исследования по русскому языку. Т. I. СПб, 1885—1895, с. 31; Ив. Д у й ч е в. Из старата българска книжнина. Т. I. С., 1943, с. 203; П. Д и н е в. Черноризец Храбър. — Език и литература, 1953, № 1, с. 48; В. С л. К и с е л к о в. Проуки и очерти по старобългарска литература. С., 1956, 87—89; Ив. С н е г а р о в. Черноризец Храбър. — В: Хиляда години славянска писменост. Сборник в чест на Кирил и Методий. С., 1963, 307—308; К. К у е в. Черноризец Храбър. С., 1967, 39—40.

бъде разрешен окончателно“, поради което допълва: „Според мен на Храбър трябва да се гледа като на отделен старобългарски книжовник със собствена физиономия.“⁴ Все пак Куев изтъква под линия следното: „Ако трябва да се приеме, че името му е псевдоним, то най-приемливо според мен е схващането на Златарски. Особено силен е аргументът за начетеността. Будното политическо и народностно съзнание у Храбър, от друга страна, съвпада с разбиранията на Симеон.“ Куев прибавя и още един свой аргумент в полза на становището на Златарски, изразен така: „Към тези аргументи на Златарски може да се прибави и това, че по тон и смелост Храбровото съчинение припомня преписката на Симеон с византийския император Лъв Магистър и цариградския патриарх Николай Мистик.“⁵ Казаното ясно сочи не само, че мнението на Куев за разглеждане на Храбър като самостоятелен книжовник е съпроводено с отдаване на известна основателност и на другото посочено схващане, и в частност на това на Златарски, но и че изобщо привържениците на становището за възприемане на Храбър като лично име, приемат това само защото нямат достатъчно доказателства, че е псевдоним (което е изрично посочено от голяма част от цитираните автори)⁶. Изводът е, че тезата, съгласно която Храбър е лично име, е доста колеблива и дори насочена при някои изследователи към търсене на аргументи за изясняване, на која историческа личност Храбър е псевдоним. Ето защо от съществен интерес са становищата, които сочат, че Храбър е псевдоним на определено историческо лице.

Още през 1859 г. Я. Хануш за пръв път изказа хипотезата, че Храбър е псевдоним, като предположи, че зад него се крие самият създател на славянската писменост Константин-Кирил Философ. Хануш достига до това гледище, като се основава на текста на пълното заглавие на апологията *W писменехъ чрьноризца Храбра* и го тълкува в смисъл, че Храбър означава създателят на самите букви (азбуката), а не на съчинението „За буквите“⁷. За такова тълкуване, както се посочва от Куев и други учени, няма основание, защото в самата апология „За буквите“ нееднократно е изписано действителното име на създателя им и е нелогично в заглавието то да се скрива чрез псевдоним.

През 1917 г. Г. А. Илински даде същото тълкуване на заглавието на апологията, но изказа мнение, че нейният истински автор е Йоан Екзарх. Основанията му бяха, че някои от преписите на съчинението са намерени сред произведенията на Йоан Екзарх, а също така защото в него се пише за Кирил и Методий като за още живи и защото авторът обещава да състави ново съчинение, което послѣ наистина написал⁸. В литературата е посочена неубедителността на тези доказателства, които могат с пълно основание да се отнесат и за други книжовници от онова време.

⁴ К. Куев. Цит. съч., 43—44.

⁵ П а к т а м, с. 43 — бел. под линия № 47 и 49, където е допусната грешка, като се сочи, че Лъв Магистър бил византийски император, а всъщност той е бил посланик на византийския император Лъв VI Философ (886—912).

⁶ Поради липсата на достатъчно исторически данни група автори се придържат и към мнението, че за личността на Храбър не може да се посочи нещо определено, или избягват да се занимават с този въпрос. — В: М. Генев. Черноризец Храбър. С., 1942, 37—44; Цв. Минков. Епископ Константин и Черноризец Храбър. С., 1948, с. 40; А. Джамбелук-Косова. Черноризец Храбър. О писменехъ. С., 1980, с. 8.

⁷ I. N a p i s. Der bulgarischer Mönch „Chrabr“ (IX—X Jahrh.) — In: Archiv für Kunde östereichischer. Geschichts — Quellen. XXIII. Wien, 1859, 1—100. (По: В. Златарски. Цит. съч., с. 821.)

⁸ Г. А. И л њ и н с к и й. Кто был Черноризец Храбър? — В: Византийское обозрение. Т. III. Юрьев, 1917, 151—156.

Фр. Снопек (а също П. Лавров и В. Вондрак) смята, че Храбър е псевдоним на Климент Охридски. Това му мнение се основава на разбирането, че Храбър е автор на Панонските легенди, продължение на които той приема, че е съчинението „За буквите“⁹. Авторството на Панонските легенди обаче не е доказано, което прави становището на Снопек за личността на Храбър неубедително. Още по-малко може да се приеме и другото твърдение на Снопек, според което има двама автори с име Климент — Климент Охридски и Климент Храбър. Това твърдение е оценено от Куев като „произволно“¹⁰, което е една приемлива оценка.

М. Вайнгард¹¹, а след него и А. Мазон¹² намират, че Храбър е псевдоним на Кирило-Методиевия ученик Наум. Тезата им изхожда от разбирането, че Храбър произхождал от Охридско, където кирило-методиевската традиция била жива по онова време. Освен това Вайнгард се позовава и на употребата от Храбър на моравската форма Растнъц на името на великоморавския княз Ростислав. Куев обосновава пише, че Кирило-Методиевата традиция е била жива както в Охрид, така и в Преслав, употребата на формата Растнъц доказва, че Храбър не е бил ученик на Кирил и Методий и затова не може да бъде Наум¹³.

Специфично е становището по въпроса на Ив. Гошев и други учени, според което Храбър е прилагателно, което означава „свят човек“ и зад него се крие неизвестен монах¹⁴. Близко до това схващане са и изследователи като Дворник, Власто, Оболенски, Мартин-Исард и други, които приемат, че Храбър е псевдоним, без да уточняват на кого^{14-а}. Във връзка с тези становища трябва да се изтъкне, че е спорно дали Храбър означава „свят“. От друга страна, както бе споменато, цитираните автори, като приемат, че Храбър е псевдоним, изобщо не правят опит да изяснят кое лице се крие зад него и не привеждат, разбира се, никакви доводи в тази насока.

Според Ем. Георгиев Храбър е псевдоним на княз Борисовия брат Докс, което се обосновава с изпълняваните от последния функции в тогавашната българска книжнина, а също и с обстоятелството, че в някои други ръкописи Докс е означен като черноризец. Освен това Георгиев сочи, че името Докс е послavianчена форма на гръцкото *δόξα* — слава и латинското *dux* — вожд, архонт¹⁵. По повод на тези доводи Куев изтъква, че функциите на Докс не могат да бъдат доказателство, че той именно се крие зад псевдонима Храбър, защото такива функции са имали и други лица от онова време. Куев отбелязва също така, че името Докс се среща в историческите извори винаги

⁹ F. S n o p e k. Konstantinus-Cirillus und Methodius, die Slavenapostol. Kremsier, 1911, 14—15. (По: В. З л а т а р с к и. Цит. съч., 820—821.)

¹⁰ К. К у е в. Цит. съч., с. 53 — бел. под линия № 63.

¹¹ B u l g a r i a C a r i h a r d p ř e d t i s i c i l e t u m. Praha, 1915, p. 9. (По: К. К у е в. Цит. съч., с. 43.)

¹² А. М а з о н. Je moiue Charabr et Cirille. — Сборник в чест на В. Н. Златарски. С., 1925, 119—122.

¹³ К. К у е в. Цит. съч., с. 43 — бел. под линия № 46.

¹⁴ Ив. Г о ш е в. Монашеско храбро „воюване“ и „черноризец Храбър“. — Сборник в чест на проф. Л. Милетич за седемдесетгодишнината от рождението му (1863—1933). С., 1933, 639—644.

^{14-а} F. D v o r n i k. Les slaves Histoire et Civilisation de l'Antiquité aux débuts de l'époque contempareine, Paris, 1970, p. 161; D. O b o l e n s k i. The Byzantine Commonwealth, Eastern Europe 500—1453. — London, 1974, 131—132, 142—143; A. P. V l a s t o. The Entry of Slavs into Christendom, Cambridge, 1970, p. 177; B. M a r t i n - H í s a r d. La lange slave, la lange géorgienne et Byzance au Xeme siecle. — Byzantinoslavica, 1989, № 1, p. 33.

¹⁵ Ем. Г е о р г и е в. Разцветът на българската литература в IX—X в. С., 1962, 311—314.

като собствено име и той не е имал причини като Симеон да крие истинското си име¹⁶. Тези бележки на Куев са основателни. Що се отнася до аргумента, свързан с гръцкото и латинското значение на корена на името Докс, той би могъл да има известно частично значение, ако бе подкрепен от други убедителни свидетелства.

При липсата на достатъчно сигурни доказателства, че Храбър е псевдоним на някои от посочените исторически личности, уместно е да бъдат анализирани данните и аргументацията в полза на становището, че Храбър е псевдоним на цар Симеон.

Доводите на Златарски в полза на последното схващане се състоят в следното: Храбър е работил в Североизточна България и е под влияние на учениците на Кирил и Методий; съчинението му е писано в навечерието на заменянето в българската църква и държава на гръцкия език с български: Храбър е бил достатъчно начетен и е познавал съчинения, които е могъл да получи в Магнаурската школа в Константинопол; псевдонимът е отговарял на качествата на цар Симеон. Куев оценяватези основания на Златарски като недостатъчни и затова поставя въпроса, че ако тезата се приеме, трябва да се прибавят и други доказателства, като посочва два допълнителни аргумента, изтъкнати по-горе.

Стефан Гечев прибавя към аргументите на Златарски и Куев още един. Той се базира на голямата близост, включваща и елементи на буквален превод, между основни текстове на „За буквите“ и съчинението на византийския автор Лъже-Теодосий за произхода на гръцката азбука — по-специално с един от преписите му, включен във Венецианския кодекс А, който е препис на Омировата „Илиада“ (с обяснения), датиран от X в. и съхраняван във Венецианската библиотека „Сан Марко“. Според Гечев автор на Венецианския кодекс А е Комитас — известен преподавател по гръцка граматика и литература в Магнаурската школа, живял и работил през втората половина на IX в. Авторството на Комитас по отношение на Венецианския кодекс А се доказва със запазените две негови епиграми, в които се говори за работата му по изчитане и коментиране на поеми на Омир. Във връзка с всичко това Гечев смята, че авторът на „За буквите“ е можел да ползува този вариант на съчинението на Лъже-Теодосий само ако е бил във връзка с Комитас в Магнаурската школа и е имал продължителен достъп до неговия коментарен превод на Илиадата, където съчинението на Лъже-Теодосий е било включено. Набляга се и на обстоятелството, че Омировите съчинения са могли да се ползват само в Магнаурската школа, предназначена за деца на високопоставени сановници, защото в другите училища древната езическа класика не е била допустима. Доколкото изворите сочат само за Симеон, че е учил по това време в Магнаурската школа, той единствено е могъл да ползува коментарния превод на Комитас, респективно въпросния вариант на съчинението на Лъже-Теодосий за произхода на гръцката азбука¹⁷. Изтъкнатото от Гечев доказателство, както сам той казва, е „малко по-осезаемо, по-конкретно и следователно по-обективно, което подкрепя още по-твърдо предположението за истинската личност на автора на „За буквите“¹⁸. Гечев обаче пише, наред с цитираното по-горе: „Далеч съм от мисълта да смятам тази теза за неопровержимо доказана. . . Просто към изказаниите от В. Н. Златарски косвени и странични доводи за такава възможност сега се прибавя едно ново доказателство. . .“¹⁹

¹⁶ К. Куев. Цит. съч., с. 43.

¹⁷ Ст. Гечев. Цит. съч., 94—95.

¹⁸ Пак там, с. 101.

¹⁹ Пак там.

В духа на разсъжденията и твърденията на Златарски и Гечев, подкрепяни частично от Куев, са и някои научни схващания като тези на В. Велчев и Д. Петканова, според които въпросът за личността на Храбър не е разрешен, но все пак намират за най-устойчива и приемлива изказаната хипотеза на Златарски за идентичността на Храбър със Симеон²⁰.

Всичко гореизложено дава основание да се направи изводът, че в полза на становището, че Черноризец Храбър е псевдоним на цар Симеон, са събрани няколко убедителни доказателства — резултат на изследванията главно на Златарски, Куев и Гечев. Те формират една научна хипотеза, която обаче още не се е превърнала в доказана теза. За по-нататъшно изясняване на този въпрос при наличните исторически извори е необходимо според нас да се направи комплексна оценка на всички досегашни аргументи и доказателства и се потърсят нови, което ще се опитаме да направим.

С оглед на основанието на Златарски за пачетеността на Храбър и Симеон (оценено от Куев като доста важно) и за седемгодишния престой на последния в Магнаурската школа в Цариград (където ползувал съчинението на Лъже-Теодосий) и на довода на Гечев за връзката на Симеон с Комитас в същата школа, биха могли да се приведат и доказателства, които представят учението на Симеон в Цариград в светлина, различна от тази, утвърдена в нашата историческа наука.

Под влияние на Златарски в нашата историческа наука е в значителна степен утвърдено разбирането, че Симеон учил в Цариград около седем години — заминал, когато бил на 13—14 години, т. е. след повторното назначаване на Фотий за патриарх през 878 г. и се завърнал в България около 886—887 г. след смъртта на византийския император Василий I (867—886), възкачването на сина му Лъв VI Философ, свалянето на Фотий и възприемането в България на славянската писменост²¹. Схващането се основава на летописа на лангобардския автор Лиутпранд, който след посещение във Византия пише: „За този Симеон казвали, че бил „емнаргоc“, т. е. полугрък, понеже още като малък изучил във Византия ораторското изкуство на Демостен и силгоизмите на Аристотел.“²² Досега само Ив. Божилов е оспорил това мнение на Златарски, специално за времето на заминаването на Симеон за Византия, като изтъква, че не е достатъчно убедително свързването му с повторното заемане на патриаршеския престол от Фотий през 878 г., без да сочи дали по-рано или по-късно е станало заминаването²³. Това мнение на Божилов е основателно, но трябва да се уточни времето на заминаването. Като се има предвид, че Симеон е роден през 863 или 864 г., когато е сключен мирният договор между България и Византия²⁴, а също и това, че той заминал като малък (дете) (a pueritia), т. е. под 10-годишна възраст —

²⁰ В. Велчев. Към идейно-творческата проблематика на „Сказание за буквите“ от Черноризец Храбър. — Известия на Института по литература. Кн. XI. С., 1961, с. 7; В. Велчев. От Константин Философ до Пансий Хилендарски. С., 1979, 58—60; Д. Петканова. Черноризец Храбър. С., 1984, с. 81; Хр. Трендафилов. Старобългарският владетел като писател (Антично-византийски образци и национална реализация). — ЛМ, 1989, № 4, с. 67.

²¹ В. Златарски. История. . . , 280—283.

²² Латински извори за Българската история (ЛИБИ). Т. II, с. 323.

²³ Ив. Божилов. Цар Симеон Велики (893—927): Златният век на Средновековна България. С., 1983, 34—368.

²⁴ Времето на раждането на Симеон се доказва чрез две писма на Николай Мистик, в които се сочи, че той е роден по времето на сключването на мирния договор между България и Византия (датиран в 863 г. — П. Петров. За годината на налагане на християнството в България. — Известия на Института по история. Т. 14—15. С., 1964, 569—589), и че към 923 г. приближавал 60 години.

преди 873—874 г., а не както приема Златарски след 878 г. Твърдението, че Симеон заминал, когато бил на 13—14 години, е неприемливо, защото за Средновековието това не е детска възраст — на 13—14 години по онова време вече момчетата не били деца, а отивали на война и се женили. За заминаването в детска възраст говори и обстоятелството, че без солидна подготовка, включително и езикова подготовка по гръцки език, в Цариград Симеон не би могъл да се образова до степен, да бъде провъзгласен за полугрък. Що се отнася до завръщането му от Цариград, то също не би могло да се свързва, както смята Златарски, а след него и други автори, със смъртта на император Василий I и с възприемането от България на славянската писменост. За получаването на високото образование на Симеон, което довело за принаването му за полугрък, не са били достатъчни около 7 години, както пише Златарски, а доста повече време, и то във Византия, защото тогава в България още не е имало възможност за това.

Като се има предвид, че съгласно текста на Лиутпранд Симеон заминал да учи във Византия като дете, т. е. под 10-годишна възраст, заминаването му ще да е било около 870—873 г. — след приключването в 870 г. на Осмия вселенски събор в Цариград, когато България се включила в лоното на православнието и се установили трайно добри отношения с Византия^{24-а}. Лиутпранд сочи, че Симеон след напускане на научения си занимания във Византия станал монах, но „не след дълго“ време станал княз^{24-б} — възкачването му на престола е датирано в 893 г. Щом като е бил непродължително време монах, той се занимавал с наука и книжнина във Византия чак докъм 890—893 г. Следователно престоят му във Византия не е бил 7 години, а доста повече — около 15—20 години (откъм 870—873 докъм 890—893 г., вероятно с някои идвания и в България през това време). Именно това продължително пребиваване на Симеон във Византия прави по-вероятна хипотезата на Гечев, че той изучавал с помощта на Комитас посочените погоре съчинения за написване на „За буквите“.

Високата образованост и изобщо духовните интереси на Симеон са засвидетелствувани и от един текст от писмо до него на византийския патриарх Николай Мистик, писано около 920 г., на който текст досега не е обърнато внимание в научните изследвания от гледна точка на духовността на българския владетел. Текстът гласи: „Защото кой можеше по-рано да очаква да се случи някога, че Симеон, който със своя велик ум и боголюбие е довел българския народ до голяма слава, който повече от всички хора мрази злото, почита справедливостта и се отвращава от несправедливостта, който побежда страстите, въздържан е в храненето си не по-малко от ония, които се подвизават в планините, които не вкуват вино и с нищо не се отличава от ония, които са дали обещание да живеят във от този свят освен по дадената нему от бога власт да управлява. . .“²⁵ Соченият аскетичен начин на живот на Симеон, ограничаван само от задълженията му като владетел, са доказателство за високата духовност и целенасоченост на живота му към знания и книжнина, което е подчертавано и на други места в писмата на Николай Мистик, а също и в други исторически извори.

По-голямата продължителност на заниманията на Симеон във Византия, отколкото тя се определяше досега в повечето исторически трудове, не само прави по-вероятна хипотезата за ползуване на съчиненията на Комитас в Магнаурската школа, но и напълно съответствува на насочеността и задълбо-

^{24-а} За заминаването на Симеон непосредствено след 870 г. вж.: Сп. П а л а у з о в. Избрани трудове. Т. I. С., 1974, с. 145.

^{24-б} ЛИБИ. Т. II, с. 323.

²⁵ Г р ъ ц к и из в о р и з а б ъ л г а р с к а т а и с т о р и я. Т. VIII, с. 231.

чеността на „За буквите“, за която при това се приема от доста учени, че е могла да се напише само от лице, завършило Магнаурската школа, а това е доказано измежду българите само за Симеон. Що се отнася до изтъкнатото свързване на съчиненията на Комитас с древногръцката литература и наука, засвидетелствувано е от цитирания текст на Лиутпранд, че във Византия Симеон се е занимавал със съчиненията на Аристотел и Демостен. В този смисъл има и други доказателства. От запазените писма на Симеон до Льв Хиросфакт се вижда, че българският владетел изучил и приложил в кореспонденцията си прийома на древногръцките философи-софисти, наречен „софизъм на крокодила“ — настоял Хиросфакт да познае дали ще върне пленените византийци, подобно на сочинения от софистите пример, в който крокодилът искал майката да познае дали ще върне детето й^{25-а}.

Друг допълнителен аргумент, който подкрепя хипотезата за идентичността на Храбър и Симеон, но досега не е посочван от изследователите на този въпрос, е, че след направените в последно време проучвания се приема, че синът и наследникът на Симеон цар Петър I (927—970) също е ползувал псевдоними при написване на свои съчинения, при това близки до псевдонима на баща си. Цар Петър I използвал псевдонимите Петър черноризец, Петър иннок, Петър Недостойния, Петър Някой си, Черноризец и други²⁶.

Както се вижда, първите два псевдонима на Петър I включват неговото име и съществителното „черноризец“. По същия начин псевдонимът на автора на „За буквите“ включва съществителното „черноризец“ и освен това името на Симеон, което произхожда от еврейското име Шимон, а то преведено на български означава „храбър“²⁷. Тази близост на псевдонимите без съмнение не е случайна — Петър I е ползувал псевдоними, подобни на тези на баща си.

Още едно доказателство за Симеоновото авторство на апологията „За буквите“ се съдържа в текст в нейната заключителна част, в който се пише следното по въпроса, кой и кога е създал славянската азбука: „Има и други отговори, които другаде ще кажем, а сега не е време.“ Последното основателно мотивира някой учени да приемат, че „За буквите“ е част от някакво по-голямо съчинение (за последното има доказателства, извлечени от текста на апологията). Това, че Симеон е бил автор на повече литературни произведения, се приема като хипотеза от изследователите, но засега се смята за доказано като негово само едно съчинение — „Златоструй“, засвидетелствувано

^{25-а} По въпроса: Д. Михалчев. Аристотел и цар Симеон. — *Философски преглед*, 1942, № 4, 362—363; В. Найденов. Княз Симеон против Льв Хиросфакт (Един интелектуален двубой от края на IX в.). — *Философска мисъл* (ФМ), 1968, № 8, 85—91; В. Личков. Княз Симеон срещу Льв VI (Философ). — *ФМ*, 1988, № 4, 78—86.

²⁶ А. Соболевски пръв изказал в 1908 г. предположение, че зад посочените наименования се крие цар Петър I. Становището му било подкрепено от И. Иванов. Вж. *Български старини в Македония*. С., 1970, 385—386 (първото издание отпреди войната), а след това от Б. Ст. Ангелов. Из старата българска, руска и сръбска литература. Т. I. С., 1958, 51—68; Ем. Георгиев. Литература на изострени борби в средновековна България. С., 1966, 18—29. По-късно Й. Андреев. Кем был Черноризец Петр. — *Vizantiinobulgarica*. Т. VI. С., 1980, 51—62, оспори това схващане. Впоследствие обаче тезата на Соболевски, Й. Иванов и Ем. Георгиев бе отново потвърдена в редица изследвания; Р. Павлова. Учительные слова Петра Черноризца. — *Paleobulgarica*, 1979, № 4, 51—52; Р. Павлова. Към въпроса за книжовното наследство на Петър Черноризец. — *Старобългарска литература* (СЛ), Т. IX. С., 1981, 76—77; Р. Павлова. За творбите на Петър Черноризец и славянската писменост. — *Език и литература*, 1988, № 1, 38—43; Д. Петканова. Старобългарска литература. Ч. I. (IX. XII в.). С., 1986, 349—356; П. Димитров. Петър Черноризец. — *Старобългарска литература*. Т. XXI. С., 1987, 26—50.

²⁷ Вж. обяснението за произхода на Симеон от еврейското име Шимон — храбър; В. Сл. Киселков. Българската книжнина през Симеоновия век. С., 1943, с. 82; В. Сл. Киселков. Поуки и очерти... с. 88.

чрез средновековен ръкопис на неизвестен автор. Този въпрос трябва да се свърже с приписката към средновековен ръкопис от средата на XVII в., в който изрично е отбелязано: „Симеон цар български написа много книги и като цар Давид свиреше на златни струни и повече от всичко обичаше книгите.“²⁸ Текстът говори не само за множеството на книгите на Симеон, но е и в подкрепа на изтъкнатото по-горе относно неговата ерудиция и всестранни занимания в областта на книжовността, изкуствата и науката — ерудиция, която е била по-висока, както се вижда, отколкото се изтъква в повечето историографски трудове. Всъщност не може да бъде и иначе, тъй като в Магнаурската школа е имало занимания по различни науки и изкуства и за да получи прозвището полугрък, Симеон без съмнение е изтъквал със способностите си в тези духовни области. Потвърждение за такива занимания с литература, науки и изкуства от страна на Симеон намираме в още два исторически извора: кореспонденцията му с патриарх Николай Мистик, където последният подчертава постоянните книжовни занимания на българския владетел, а също и интересите и заниманията му в други духовни области; преписката му с византийския посланик Лъв Хиросфакт, в която се говори за кореспонденция на Симеон с византийския император Лъв VI Философ, третираща астрологически, въпроси — последното сочи, че Симеон се интересувал от астрология, щом като в кореспонденцията им тя се третира (макар Симеон, както се вижда от писмата му до Лъв Хиросфакт, да не споделял астрологическите схващания на Лъв VI Философ), а това косвено говори, че се интересувал от различни науки.

В литературата, както бе отбелязано по-горе, се изтъква и доводът за близостта на „За буквите“ и преписките на цар Симеон с посланика Лъв Хиросфакт, с патриарх Николай Мистик и император Роман Лакапин. Подчертава се, че във всички тях е проявена смелост, настъпателност и ерудираност, което говори, че са написани от един автор. Всичко това е вярно, но е пропуснато да се посочи и друга, по-важна за разглеждания въпрос тяхна обща черта, която не е свързана толкова с методите за защита на тезисите, колкото със съдържанието на самата теза. Това е една обща теза, която изживява процес на развитие за времето от написването на „За буквите, в края на IX в. до преписките с патриарх Николай Мистик, датирани между 912 и 925 г. и с император Роман Лакапин — между 925 и 927 г. Общата цел както на „За буквите“, така и на преписките е да се утвърди една нова цивилизация и държава — България, да се изравни тя в духовно и дипломатическо отношение с Византия. Превъзходството на византийската цивилизация и държава по онова време било официално изразявано в утвърждаване на космократическата концепция за приоритета на ромейския василевс и на неговата държава спрямо всички останали владетели и държави. В съчинението „За буквите“ Симеон защитава правото на българската и славянската писменост на съществуване наред с гръцката, латинската и еврейската писменост и култура. В преписките си с Николай Мистик и с Роман Лакапин той отива още по-далече — стреми се към международноправно и дипломатическо изравняване на България с Византия, което включва и признаване на българския владетел на титлата цесар (съкратено цар), равна на

²⁸ Л. Милетич. Цар Симеон, споменат в един среднобългарски ръкопис. — Български преглед. Год. IV, Кн. VII — октомври. С., 1897, с. 159. Милетич публикува приписката, като ползува научното съобщение на А. И. Яцински в т. II на „Известия отделения руского языка и словестности Императорской академии наук“. СПб, 1897, с. 359. Според Милетич приписката „загатва за цар Симеоновото участие при съставянето на Златоструя“, но очевидно тя има предвид не само тази книга, а и други книги на Симеон, защото в нея изрично е изтъкнато, че Симеон „написва много книги“.

василевс, император²⁹. Именно единството на целенасочеността на „За буквите“ и на преписките с тримата византийски сановници е едно ново солидно доказателство за общността на автора на същите. Важността на проблема за защитата на правото на българската цивилизация и държава наложили тя да се осъществи от този, който не само стоял на върха на държавната йерархия, но и бил най-образован, най-ерудирани и най-добре познавал византийската цивилизация и империя — цар Симеон.

Важен момент при изясняване на разглеждания въпрос е и защо Симеон прибегнал към ползуване на псевдоним за написване на апологията „За буквите“. Някои от посочените по-горе учени изтъкват, че това се дължи на владетелската функция на Симеон. Както се вижда, и наследникът на Симеон по същата причина ползувал псевдоним, а за останалите български книжовници от неговото време няма данни да са писали с псевдоними, защото не са били висши държавни сановници. В литературата обаче не е изяснен цялостно въпросът, какви са били конкретните дипломатически съображения на цар Симеон, за да прибегне към псевдоним именно при написването на „За буквите“. За осветляване на този въпрос е необходимо да се анализират историческата обстановка, в която е написана апологията, и дипломатическите аспекти на нейното значение и отражение.

Почти всички съвременни изследователи датират съставянето на „За буквите“ от края на IX в. и аргументират това с оня неин текст, сочещ, че тези, които са видели Кирил и Методий, са още живи. Следователно това е времето, когато Симеон вече е бил княз или навечерието на въздигането му на княжеския престол. И в двата случая псевдонимът му е бил необходим, защото той ангажирал себе си и княжеския си произход. По-важно е обаче, че апологията би могла да се посрещне с остра съпротива от някои ръководни среди във Византия във времето, когато България имала мирни отношения с империята, започнало с малки прекъсвания от сключването на т. нар. „дълбок мир“ от 863 г. и продължило чак до 913 г. Разбира се, по това време съществували периоди, когато повечето от византийските ръководители били благоприятно настроени към утвърждаването на новата писменост и култура в България (времето на Фотий например), но във Византия настъпвали и промени, след които отношението по този въпрос се променяло. Дори и във времената, когато на възхода на българската книжовност и култура се гледало с добро око, Византия пак държала в България да се запази върховенството на гръцкото духовенство и паралелната употреба на гръцкия език. В последното десетилетие на IX в., както се сочи в старобългарския превод на летописа на патриарх Никифор Летописец, станало т. нар. „преложение (свещеных) книг“³⁰, т. е. заменянето на гръцките църковни книги с български, респективно официализирането на българския език като държавен и дипломатически език и замаяната на гръцкото духовенство с българско. В литературата досега не е подчертана достатъчно връзката на това събитие с написването на апологията и нейното авторство — всъщност най-добре Симеон, който бил и най-образован, е могъл да изрази защитата на българския характер на книжовността, културата и религията. Реакцията във Византия от тази културна и религиозна национализация не може да не е била отрицателна. Някои автори дори свързват с нея българо-византийските войни през 894—896 г., в самото начало на управлението на Симеон, ма-

²⁹ По-подробно вж. Е. Александров. Дипломатическо-правна практика на цар Симеон. — Векове, 1987, № 2, 20—30.

³⁰ В. Златарски. История. . ., 259—261; В. Златарски. Имали ли са българите свое летоброене. — Списание на БАН (Сп. БАН). Кн. I. С., 1911, 62—67; В. Златарски. Най-старият исторически труд в старобългарската книжнина. — Сп. БАН. Кн. XXVII. Ч. I. С., 1923, 166—167.

кар че това не е доказано. Симеон бил най-компетентният за написване на апологията, но той е трябвало да скрие авторството си, за да не предизвика дипломатически усложнения с Византия. Тук трябва да се подчертае, че реакцията във връзка с това произведение е могло да се очаква и от други европейски държави, особено от Папската държава и свързаните с нея страни от католическия свят. Това също трябва да се има предвид при изясняването на дипломатическите съображения, които е имал Симеон, за да остане анонимен при разпространението на апологията „За буквите“.

Към анализирания аргументи на изследователите, които защитават схващането за идентичност между Черноризец Храбър и цар Симеон, бяха прибавени тук доста нови основания и доказателства. Те превръщат хипотезата в една теза, която става убедителна, макар да не се изключва в бъдеще отново да бъде оспорвана. Доказателствата в нейна полза дадоха възможност не само да се достигне до изясняване на въпроса чрез научен анализ на данните, съдържащи се в историческите извори, но и да се обяснят за пръв път конкретно и детайлно дипломатическите причини, които са мотивирали Симеон да си послужи с псевдоним при съставяне „За буквите“.

Дори в тази си част, която е дошла до нас, апологията впечатлява с политическия, дипломатическия и идеологическия размах на заложените в нея и защитени чрез нея виждания. Без съмнение в пълния си обем съчинението е било с колосален мисловен и емоционален заряд. Написването му е могло да бъде по силите на ерудит, какъвто тогава в България бил само Симеон, защото само той изучил едновременно античната и средновековната цивилизация, при това до степента на „емиаргос“, а от друга страна, притежавал политически и дипломатически замах, които поставили българската държава на нейния средновековен връх като могъщество и култура. Характерно е, че в процеса на установяване на действителния автор на апологията „За буквите“ се създаде възможност изследователите да прецизират и оценят по достойнство толкова много данни на историческите извори за значимостта и ролята на средновековната българска цивилизация, достигнала Златния си век и наредила се до най-развитите в политическо и културно отношение в онова време държави. И това не е случайно, защото „За буквите“, както бе посочено, е съчинението, което поставило началото на разработката от Симеон на проблемите (разработени после и в писмата му, и в други творби) за утвърждаване на новата българска християнска цивилизация и държава. В по-късните си съчинения (в писмата си) Симеон трябвало да оспори византийската космократическа идеология и да предостави възможност за идейно, дипломатическо и международноправно изравняване с Византия на една нова държава — България, която вече не могла и не трябвало да се приема за „варварска“, и нейният владетел да не се смята за член на семейството на владетелите, възглавявано от Цариградския василевс, а се изравни в дипломатическо отношение с него.

Подобно на възприемането от нашата наука (след продължителни изследвания и спорове), че съчиненията на Петър черноризец, Петър иннок, Петър Някой си и т. н. са всъщност книжовни трудове на цар Петър I, така и апологията „За буквите“ може и трябва да бъде приета като произведение на цар Симеон, след като за същото вече се събраха достатъчно и убедителни доказателства. Без с това да се изключва възможността и необходимостта от бъдещи допълнителни проучвания на този въпрос, има основание да се смята, че засега той е решен в полза на идентичността между означения в „За буквите“ автор Черноризец Храбър и истинския създател на това съчинение цар Симеон.